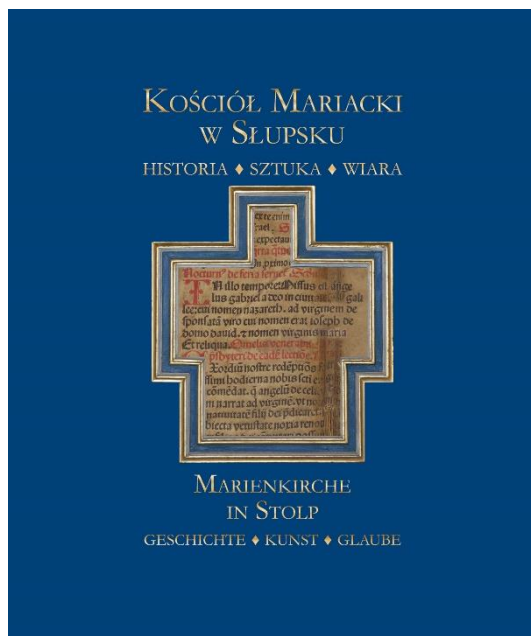

Jan Wild

Symbol miasta – album o kościele Mariackim w Słupsku KOŚCIÓŁ MARIACKI W SŁUPSKU. HISTORIA, SZTUKA, WIARA...

W 2023 roku ukazało się obszerne opracowanie dziejów kościoła Mariackiego w Słupsku. Nie brakuje mu zalet, ale warto dodać trochę uzupełnień.

W 1910 roku ks. Walther Bartholdy, ówczesny proboszcz parafii mariackiej w Słupsku, opublikował na 576 stronach książki *O, Słupsku, jesteś godzien chwały* (oryginalny tytuł: „*O Stolpa du bist ehrenreich...*”. *Kulturgeschichtliche Beiträge zur Kirchen – und Stadtgeschichte von Stolp. Zum 600 jährigen Jubelfeste der Stadt und der Marienkirche*) historię słupskiego kościoła farnego na tle dziejów miasta i religijnych dziejów ziemi słupskiej. Po 113 latach od tamtej edycji kościół Mariacki w Słupsku doczekał się pierwszej monografii w języku polskim. Pod redakcją teologa dr Michała Rycherta ukazał się album zatytułowany *Kościół Mariacki w Słupsku. Historia, sztuka,*

wiara. Marienkirche in Stolp. Geschichte, Kunst, Glaube.

Album historyczno-artystyczno-teologiczny

Książka podzielona została na trzy części. W założeniu przyjętym przez dr. M. Rycherta trzy rozdziały składające się na album mają za zadanie w sposób kompleksowy ukazać główne aspekty historii i znaczenia kościoła Mariackiego dla społeczności Słupska.

Część pierwsza prezentuje historię kościoła Mariackiego od jego początków po lata współczesne. Autorem jest Zdzisław Machura, społecznik, popularyzator historii Słupska, który w przystępny, popularyzacyjny sposób przeprowadza poprzez długą, a chwilami również burzliwą historię kościoła i parafii. Część ta jest bogato ilustrowana między innymi nigdy niepublikowanymi zdjęciami archiwaliów sięgających 1291 roku.

Autorką rozdziału *Zabytkowe wyposażenie kościoła Mariackiego w Słupsku* jest Katarzyna Bartosiewicz. Lokalna znawczyni zabytków, pracownica słupskiej Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków i popularyzatorka historii sztuki sakralnej, opisuje walory artystyczne, symbolikę i znaczenie wyposażenia kościoła i jego architektury. Nie wszystko, co w ciągu wieków zostało w nim zgromadzone, zachowało się do naszych czasów. Z najstarszych zabytków przetrwała „grupa Ukrzyżowania”, bogato zdobiona ambona oraz dwa epitafia, które nie uległy zniszczeniu po zajęciu miasta przez Sowieców.

Nazwa kościoła związana jest z osobą Marii, stąd trzeci rozdział *Tryptyk Maryjny – Niepokalana Matka Dziewica*, poświęcono refleksji nad postacią matki Jezusa. Michał Rychert, w formie opracowania teologicznego, przedstawił najważniejsze dogmaty maryjne, ukazując ich rzeczywiste znaczenie i głębię. Wyszedł ze słusznego założenia, że kościół to nie tylko zabytkowa budowla, pomnik architektury, miejsce, gdzie można podziwiać cenne dzieła sztuki. Nie byłoby tego bez żywej wiary całych pokoleń słupszczan, ewangelików i katolików.

Album wydany starannie, na kredowym papierze w twardej złożonej obwolucie, liczy łącznie 280 stron. Jest to praca dwujęzyczna. Wszystkie teksty zostały przetłumaczone na język

niemiecki i wzbogacone zdjęciami prezentującymi współczesne wyposażenie kościoła autorstwa Łukasza Capara, Krzysztofa Kubuja, Macieja Tupajki i Sławomira Żabickiego.

Wydawcą książki jest rzymskokatolicka Parafia NMP Królowej Różańca Świętego w Słupsku – „Mariacka”. Jej proboszcz ks. Zbigniew Krawczyk, potraktował ten projekt nie tylko jako okazję do podsumowania historii kościoła i parafii, ale przede wszystkim jako element misyjny, stąd bardzo przystępna cena. Album jest rozprowadzany w kościelnej kruchcie i zakrystii (1 egzemplarz – 48,00 zł) oraz podczas spotkań autorskich (40,00 zł). Niska cena jest zasługą licznych sponsorów.

Nie byłoby tego dzieła bez wielu osób zaangażowanych w jego realizację, oprócz autorów tekstów i zdjęć, redaktor wymienia także Aleksandrę Krasucką i Dorotę Kłos – zaangażowane w prace nad redakcją i korektą tekstu; Annę Lenz-Wojciechowicz – tłumaczkę na język niemiecki; konsultantów: Tomasza Urbaniaka, Wojciecha Szeląga, ks. dr. Tadeusza Ceynowę, dr. hab. Jerzego Sojkę i wielu innych, którzy bezinteresownie pomagali przy realizacji tego projektu.

Cennym odkryciem – upublicznonym w albumie – są pergaminowe karty lub ich fragmenty z ksiąg liturgicznych z przełomu XV i XVI wieku. Stanowią one część większej całości, a posłużyły za okładki Rejestrów Kościelnych z XVI i XVII wieku, przechowywanych obecnie w słupskim oddziale Archiwum Państwowego w Koszalinie.

Rozdziały poświęcone architekturze i wyposażeniu zabytkowemu oraz teologii maryjnej, w kontekście prezentowanego obiektu, nie mają swoich wcześniejszych odpowiedników i trudno je uzupełnić w oparciu o wyniki poprzedzających badań.

Uzupełnić można część historyczną, posiadającą bogatą literaturę tematu oraz olbrzymi zasób źródłowy. Jako pierwsze nasuwa się odniesienie do wymienionego na początku tekstu kompleksowego opracowania z 1910 roku *O, Słupsku, jesteś godzien chwały...*

W. Bartholdy: *O, Słupsku, jesteś godzien chwały*

Uzupełnić można część historyczną, posiadającą bogatą literaturę tematu oraz olbrzymi zasób źródłowy. Jako pierwsze nasuwa się odniesienie do wymienionego na początku tekstu kompleksowego opracowania z 1910 roku *O, Słupsku, jesteś godzien chwały*.

Jego autorem jest ks. Walter Gottfried Michael Bartholdy (* 29 IX 1863 Maszewo - † 13 IV 1911 Berlin) – duchowny ewangelicki, słupski superintendent. Ukończył Progimnazjum w Sławnie, maturę zdał 10 marca 1883 r. w Gnieźnie, studia teologiczne odbył w Tybindze i Berlinie. Pierwszy egzamin kościelny zdał 1 IV 1887 r., drugi – 19 IX 1888 r., obydwie w Poznaniu. Ordynowany został 16 grudnia 1888 r. w kościele Pawła w Poznaniu i został pastorem w Margoninie, gdzie doprowadził do wybudowania nowego kościoła. Następnie był wiejskim proboszczem w Stolpe (Brandenburgia).

21 lipca 1895 r. wygłosił próbne kazanie w kościele Mariackim w Słupsku i od 3 lipca 1896 r. został drugim proboszczem i archidiakonem Parafii Mariackiej w Słupsku. Po śmierci głównego proboszcza ks. Antona Eduarda Friederici († 9 X 1897), od 14 października 1897 r. zajął jego miejsce, natomiast po śmierci superintendenta Ernsta Friedricha Hentschela z Wytowna († 6 V 1904), od 28 XII 1904 r. został superintendentem Diecezji Słupsk Miasto. Zmarł w berlińskim szpitalu.

Praca W. Baltholdyego jest bardzo obszerna i obejmuje szereg aspektów pominiętych w opracowaniu z 2023 roku, takich jak np. działalność superintendenty generalnej w Słupsku, ordynacje duchownych luterańskich, rozwój luterskiej sekty Belowian, wybitnych postaci związanych z parafią (gen. Wilhelm Sebastian von Belling, feldmarszałek Gebhard Leberecht von Blücher, generalny pocztmistrz Heinrich von Stephan).

Superintendentura ewangelicka

W latach 1535-1604 kościół Mariacki był siedzibą superintendenta generalnego wschodniej części Księstwa Pomorskiego. Funkcję tę sprawowali kolejno: ks. Jakob Hogensee

i ks. David Crolle. Byli bardzo aktywni m.in. w zakresie ordynowania nowych duchownych. Z opracowania H. Freytaga *Ein Stolper Ordiniertenverzeichnis von 1574 bis 1591* wynika, że wprowadzili w urząd duchownego co najmniej 76 pastorów.

W okresie międzywojennym słupska parafia mariacka skupiała ok. 32 tysiące wiernych i należała do najliczniejszych w całych Niemczech. Z tego powodu wspólnota została podzielona na pięć zborów, a znacznie wcześniej filiał w Kobylnicy usamodzielniono i znalazł się w unii personalnej z luterańską parafią Jana, jedną z parafii działających przy kościele zamkowym. Każdy ze zborów miał oczywiście swojego proboszcza oraz swoje plebanie. Główna siedziba administracji zborowej mieściła się w budynku Superintendentury Słupsk Miasto przy Bismarckplatz 3 (obecnie ul. Sienkiewicza 3). Ważną rolę spełniały także inne obiekty związane z parafią mariacką: plebania i kaplica Panny Marii za Miastem (Immelmanstr. 9 – ul. Grottgera 9), kościółek parafialnej Społeczności Chrześcijańskiej (Arnoldstr. 5 – ul. Niedziałkowskiego 5a), nowoczesna plebania przy Zielkestr. 7 (ul. Policjantów 7) skupiająca środowisko Kościoła Wyznającego, plebania przy Hindenburgstr. 44 (Kilińskiego 44), Fundacja Szlachetnych Panien (dawny klasztor – Holstenstorstr. 18), Dom Stowarzyszenia Diakonów (Wallstr. 7 – ul. Jana Pawła II 7), Młodzieżowy Dom Spotkań Kościoła Wyznającego (Evangelisches Freizeithem) na 60-70 miejsc noclegowych w Orzechowie (Freichow).

Parafii mariackiej były także podporządkowane kaplice szpitalne: św. Jerzego (od 1935 r. pełniła także rolę mauzoleum dla poległych w I wojnie światowej) i nowa w Szpitalu Świętego Ducha przy Amtsstrasse 28 (ul. Kopernika 28) oraz dawna kaplica cmentarna przy Jungfreisteig 4 (ul. Kościuszki 4). Do połowy lat trzydziestych XX wieku z parafią związany był także budynek Stowarzyszenia Ewangelickiego przy Bütowerstr. 33 (Lutosławskiego 33), w kolejnych latach figurował on już jednak jako współwłasność luterańskiej parafii zamkowej przy kościele Jana i filialnej parafii w Kobylnicy.

Duchowieństwo

Uzupełnienia wymaga zamieszczony na stronach 124-125 *Wykaz proboszczów, pastorów i prepozytów...*. W tym spisie są wyłącznie proboszczowie, stąd dziwi użycie określenia *pastor*, bo księża ewangelickich (duchownych, pastorów, kaznodziejów) pracowało znacznie więcej, niż wymienionych w wykazie. Spis proboszczów luterańskich jest powtórzony za opracowaniem Ernsta Müllera *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart* B II z 1912 roku, o czym może świadczyć powielony błąd literowy ze s. 458 w pisowni nazwiska księdza Antona Eduarda Friderici (właśc. Friederici). Bardziej miarodajne w tym zakresie jest opracowanie ks. W. Bartholdyego.

Użyte w tytule wykazu określenie *prepozyt* wymaga doprecyzowania. Urząd prepozyta w Pomorskim Kościele Ewangelickim wprowadził *Porządek kościelny* Jakoba Runge w 1563 roku. Funkcję tę mieli pełnić wskazani przez władcę lub magistrat duchowni z okręgów synodalnych, dlatego często byli to superintendenci miejscy. *Pastores primari* podlegali superintendentom generalnym i sprawowali nadzór nad duchownymi miasta i synodu. Funkcję tę pełnił przeważnie proboszcz (pastor) głównej parafii miejskiej. Zadania prepozytów wiązały się – jak w swoim cennym opracowaniu *Narodziny zawodu. Duchowni luterańscy i proces budowania konfesji w Księstwach Pomorskich XVI/XVII w.* napisał prof. Maciej Ptaszyński – z kwestiami dyscypliny, przy czym mieli oni służyć pomocą superintendentowi generalnemu. Prawie wszyscy kolejni duchowni zwierzchnicy kościoła Mariackiego byli równocześnie zwierzchnikami lokalnej diecezji słupskiej (synodu powiatowego). Od 1817 r. słupski synod podzielono na dwa, a proboszczowie z „Mariackiego” kierowali diecezją Słupsk Miasto, która obejmowała lewobrzeżną część Słupska oraz parafie na zachód i południe od miasta.

Pomorskie porządki kościelne J. Rungego i wcześniejszy Jana Bugenhagena (z 1535 r.) oddzielnie ustalały hierarchię kościelną miasta i wsi. W mieście w każdej parafii powinien być proboszcz (*Pfarrherr, Pfarrherre*), któremu podporządkowany był jeden lub kilku kaznodziejów (*Prediger, Capellan*), pomagający w głoszeniu Słowa Bożego, udzielaniu

sakramentów i innych czynnościach. W języku potocznym proboszcza nazywano *pastorem*, natomiast jego koadiutora, czyli pomocniczego duchownego *diakonem* lub *archidiakonem*. Tak też miało miejsce w ewangelickiej parafii mariackiej w Słupsku aż do XX wieku, kiedy to upowszechniło się określenie *wikariusz* dla duchownego pomocniczego, zastępującego lub wspomagającego proboszcza.

W XX wieku słupską wspólnotę mariacką podzielono na pięć parafii, każdą z oddzielnym urzędem parafialnym. Ich proboszczami byli m.in. pominięci w wykazie: antyfaszysta ks. Rudolf Spittel, ks. Georg Wernicke (ofiara samobójczej śmierci w 1945 r.), ks. Bernhard Steffen, ks. Ernst Seils oraz ks. Werner Radtke. Natomiast umieszczony w wykazie ks. Ernst Giese, który po 8 marca 1945 r. odprawiał nabożeństwa dla ewangelików w języku niemieckim był kapłanem katolickim.

Warte uzupełnienia są także informacje o pierwszych kaznodziejach luterańskich. Wśród wymienionych zabrakło opisanego w literaturze polskiej i niemieckiej ks. Laurentiusa Morgensterna, skierowanego do Słupska przez ks. dr Marcina Lutra w 1524 r., a następnie pastora i archiprezbitera w Królewcu, Prabutach i Pasłęku. Korekty wymaga data dysputy pomiędzy luteraninem ks. Janem Amandi (łac. Amandusem) a kapłanami katolickimi, która miała miejsce 24 grudnia 1524 r. i doprowadziła do przewrotu religijnego na terenie miasta. W podanym terminie (październik 1525 r.) J. Amandi przebywał już na terenie Szczecina, co jest dobrze udokumentowane z powodu konfliktu, w jaki wszedł on z tamtejszą Radą Miejską.

Dzwony, koncerty

Dość dziwna wydaje się informacja o stanowisku Kościoła ewangelicko-reformowanego, że pochodzące z kościoła Mariackiego dzwony – znajdujące się obecnie w kościołach ewangelickich w Edewecht i Cappeln na terenie Dolnej Saksonii – powinny, w miarę możliwości, powrócić do tych zborów (czyli parafii), które je utraciły. Kościół kalwiński w Niemczech jest niewielki (ok. 170 tys. członków) i ma marginalne znaczenie, nie ma też nic wspólnego z parafiami ewangelicko-luterańskimi w Edewecht i Cappeln. W literaturze historycznej nie było dotychczas opisywane i cytowane takie stanowisko niemieckich kalwinistów.

Na pewno uzupełnienia wymaga też informacja, jakoby koncerty organowe w Słupsku do 2019 r. odbywały się wyłącznie w kościele św. Jacka. Koncerty organowe w ewangelickim kościele Świętego Krzyża odbywają się systematycznie od 2007 roku, są współfinansowane przez Miasto Słupsk w ramach cyklu *Wieczory muzyczne w kościele ewangelickim* i spotykają się z dużym zainteresowaniem melomanów.

Na s. 17 brakuje przypisu nr 3, na s. 102 znalazł się błąd literowy – Stare Miasto nie zostało zbombardowane przez Sowietów, lecz spalone. W *Bibliografii* zamieszczonej na s. 126-127 poprawienia wymagają wymienione wyżej pozycje autorstwa E. Müllera i W. Bartholdyego.

Prezentowany album *Kościół Mariacki w Słupsku. Historia, sztuka, wiara. Marienkirche in Stolp. Geschichte, Kunst, Glaube* jest niewątpliwie najlepszym polskim opracowaniem dziejów słupskiej fary miejskiej. Szkoda, że cytowana praca superintendenta W. Bartholdeyego *O, Słupsku, jesteś godzien chwały* nie doczekała się dotychczas tłumaczenia na język polski, gdyż byłaby znakomitą uzupełnieniem opisywanego albumu oraz materiałem wyjściowym do pogłębionych badań historycznych.

Jan Wild

Historyk, regionalista, prezes słupskiego Oddziału Ligi Morskiej i Rzecznej.